

НА ЧАСІ

Літературознавчі та філософські аспекти дослідження української літератури ХХ і ХХІ століть, висвітлені у цій книжці, продовжують тематику, порушену в першій колективній праці, що була виконана у рамках нашого проекту «Людина в часі». Як у першій книзі, так і в другій, які, відповідно, мають назву «Людина в часі» та «Людина в часі – 2», представлено два розділи, присвячені проблемам міждисциплінарного діалогу й філософським інтенціям української літератури. Перший розділ («Філософсько-естетичні пошуки української літератури ХХ століття») становлять дослідження філософій та естетичних основ українських письменників ХХ століття, зокрема: розглянуто світоглядні чинники формування українського ніцшеанства (Тарас Лютий); окреслено засади поетики М. Рильського (Віра Агеєва); досліджено екзистенційну проблематику прози В. Підмогильного (Ольга Полюхович), екзистенційні мотиви поезії В. Кордуна (Леся Павленко); висвітлено часопросторову модель М. Вінграновського (Світлана Богдан); простежено генезу мотивів голоду в українському фольклорі та літературі 20-х років ХХ століття (Людмила Кісельова); зроблено розвідку написання драми «Руфін і Прісцилла» Лесі Українки й доведено, що це одна з перших європейських антиутопій (Володимир Панченко); проаналізовано різні мовні стратегії, що дезінтегрували соцреалізм в українській літературі 1950–1960-х років (Наталя Ксьондзик). У другому розділі – «Філософсько-літературний міждисциплінаризм» – зроблено спроби з'ясувати передумови й умови розвитку національної ідентичності (Іван Лисий), дослідити горизонти постлюдства (Тарас Лютий), вивчити феноменологію читання (Ірина Бондаревська) й розглянути особливості темпоральності людського буття у місті (Максим Карповець). Обидва розділи представляють значущі для еволюції української думки філософські, естетичні й літературні віяння ХХ століття у їх динамічному розгортанні і тій

утілений у художню практику сутності, в якій ці ідеї, прозоріння і тенденції стали невід'ємною складовою нашої національної культури.

Зрозуміло, виконавці проекту у своїх дослідженнях і розвідках не претендували на всеохопність, маючи за основну спільну мету порушити давні, «закриті» теми, переглянути проблеми, яким у сучасному літературознавстві властиве різне наświetлення і прочитання та які через різні причини (історичної практики, новизни тощо) мають певну дражливість, що спонукає до роздумів. Нам ішлося про те, щоб за всієї непохопності загальної проблематики, що нею тут є філософські сенси людської екзистенції та їх образне утривалення українським красним письмом ХХ століття, висвітлити актуальні, смислотворчі, подосі не вельми зауважувані змісти і форми, які з незаперечною певністю дають усі підстави говорити про оригінальність української літературно-естетичної думки, її своєподібний внесок у духовно-інтелектуальний досвід століття. Зібрані у цих двох книжках авторські студії згруповано і за хронологією постановя, і за науковою проблемою, інтригою.

Під кінець століття, що минуло, коли зусиллями багатьох видатних попередників (від М. Бахтіна й Р. Інгардена до Р. Барта, Г. Г. Гадамера, М. Гловінського та Ю. Кристеві) літературознавство природою речей утратило власну «галузеву чистоту» й вийшло на порубіжжя суміжних гуманітарних наук, визріла очевидна потреба міждисциплінарного вивчення літератури, осмислення її у складній динаміці філософських ідей і художнього творення, яке ці ідеї по своєму трансформує, чим додає роботи як самим філософам, так і дослідникам літератури, гуртуючи їх довкола здавна захопливої наукової дисципліни – філософії літератури. Принаймні так відбувається у світі.

Однак в Україні подосі більшість дослідників розмежовують для себе ці дві близькі і часто взаємопроникні галузі знання, звісно, не заперечуючи, що між ними є зв'язок, і побіжно вдаючись до аналізу філософських основ або так само побіжно беручи до уваги закономірності літературного поступу. Здебільшого проблему вбачають у відмінності шкіл і методологій, у бракові ґрунтовних фахових студій, присвячених цілій низці тем з реконструкції розвитку літературознавчо-філософських студій, зокрема й незаангажованому конструктивному розгляді (сучасних чи з так званого періоду соцреалізму) реалій української літератури, взагалі, перспектив літератури в естетично-літературознавчому контексті. Наскільки нам відомо, аналогічних праць в Україні поки що обмаль, проте ми

маємо надію, що з часом їх ставатиме більше, що і ці наші скромні міждисциплінарні зусилля сприятимуть переведенню українського літературознавства у сучасний формат наукового мислення, не відірваний від основної рушійної сили і підґрунтя будь-якої гуманітарної думки – від філософії.

Основним полем утруднень і питань для виконавців цього проєкту, прямо чи опосередковано, було таке: якою є і якою повинна бути філософія літератури, початками занурена в добу Платона й Аристотеля, а новими пагонами – у сучасні феноменологію, антропологію, естетику, семіотику тощо? Які сучасні уявлення про предмет, представлений у новітньому українському літературознавстві? Як нагромаджені уявлення про філософію літератури залучити до підготовки висококваліфікованих спеціалістів, вписуючи ці уявлення у міждисциплінарне коло пошуків молодих науковців?

Що стосується самої філософії літератури – одвічного (ще від Платона) питання про зв'язок літератури та філософії, – то з давніх-давен тривають суперечки про ці дві галузі науки. Добре усвідомлюємо, що література немислима без філософії, вона завжди має окреслений, своєрідно втілений (кажемо – «мистецьки»), той чи той філософсько-екзистенційний досвід, незрідка забігаючи поперед фахової філософської думки й накреслюючи у свій спосіб певний філософський напрям, як це було, приміром, з екзистенціальною по суті прозою В. Підмогильного чи інтелектуальним романом В. Домонтовича, у просторі якого можна добачити радикальну плюральність, згодом узятую на озброєння постмодерною свідомістю.

Літературознавче поняття «філософська література» (будь-то проза чи поезія) абсолютно прийнятне і широко вживане стосовно української літератури ХХ–ХХІ століть, ми до нього часто вдаємося (скажімо, щодо «малих поем» М. Бажана, драматургії М. Куліша чи кращих зразків української химерної прози). Само по собі – як метафора – це поняття не породжує питань чи заперечень. Однак нам ідеться про дещо інше: про філософію літератури як окрему специфічну сферу інтелектуальних зусиль, міждисциплінарну і доконечно потрібну для нового розгортання та нового прочитання української літератури, приналежну до європейського і світового культурного контексту. Побачити українську літературу саме в такому світлі означає для нас раз і назавжди відсікти будь-які імперські спекуляції щодо її маргінальної вторинності.

Звісно, труднощів тут чимало, адже філософський підхід означає передовсім логічну систематику, завершеність, високу абстрагова-

ність суджень тощо. У докладанні до живого художнього явища він спрацьовує далеко не завжди, навіть у найвідоміших філософів ХХ століття ми знайдемо не так багато прикладів справді вдалих конкретних інтерпретацій. Що вдієш? «Теорія, мій друже, безбарвна, та вічно зелене древо життя». Тут, очевидно, не варто вдаватися до «методологічної крайності», а треба пам'ятати, що в літературі власне філософська думка втілюється специфічно, виплощинюючись в одних моментах (чого потребує художня об'ємність тексту) і розпросторюючись в інших. Однак вона таки втілюється, синтезуючи раціональні й образно-чуттєві начала осмислення світу і людини в ньому. Так, література, на відміну від філософії, оперує власними способами освоєння дійсності, які в чомусь із необхідністю (і про це цілком однозначно писав Роман Інгарден!) завжди мають і метафізичний сенс. От і добре: і літературознавці, і філософи матимуть тут можливість не квапитися з дефініціями, а просто пережити твір як духовну подію, бо вони – також люди.

Ми ж упевнені, що українське літературознавство, стаючи на міждисциплінарну стежку вивчення літератури, долучається до сучасної гуманітарної думки і збагачується тим, що навчається підходити до розгляду споконвічних проблем з двох відмінних, але не антагоністичних позицій, бо на вищих рівнях пізнання людське *ratio* та *emotio* не суперечать одне одному.

Щиро віримо, що ця книжка, як і попередня, становитиме інтерес і для філософа (естетика, антрополога, феноменолога, історика тощо), і для літературознавця (теоретика, історика, критика, компаративіста та ін.). Також сподіваємося, що спроби міждисциплінарного діалогу знайдуть відгук і в інших українських дослідженнях.

Леся Пізнюк, канд. філол. наук,
керівник проекту «Людина в часі»